

Monomahii

Miron Beteg

Tot ce am uitat

„E plină lumea de lepre cultivate”
(Andrei Pleșu)

„Ce nu știi filosofii și știe bunul simț românesc: „Nu da povață celui ce nu ți-o cere, căci nu te ascultă». Însetează-l mai întâi. Pune-l în situația de a ți-o cere. Și pe urmă spune-i, dacă ai ceva de spus”, scrie Constantin Noica în *Jurnal filosofic*. În condiție absolută, acest îndemn sună dezastruos pentru toate sistemele educaționale, mai cu seamă cele instituționalizate, așezate sub semnul și rigoarea unor false apostolate. De ce, pînă la urma urmei, să povățuiești, să înveți pe cineva care nu va simți povăța ci doar constrîngerea pe care ea o cuprinde, nu va prelua învățătura ci doar ticurile barbare ale unei mediocrități informative cu care nu va avea, niciodată, ce face? De ce să intri într-o polemică, dinainte pierdută, cu exactitatea, cu plinătatea celui care nu știe nimic și care, pentru a supraviețui, nu are nevoie să știe nimic?

„Însetează-l mai întâi,” îndeamnă Noica. A povățui pe cineva cînd acesta nu vrea să fie povățuit e un abuz, e un exces. O inutilitate. A-l aduce în starea de a se vrea povățuit e adevărata validare – atît a lui, cît și a ta. A lui, pe de-a-ntregul, dacă reușești să-l aduci la starea de a aștepta adecvat; a ta, paradoxal, mai puțin - doar în măsura în care „ai ceva de spus”.

Pierre Hadot a scris o carte (*Ce este filosofia antică?*) în care urmărește desfășurarea în lume a două idei: prima ar fi, cu propriile-i vorbe, că discursul filosofic își află originile într-o alegere a modului de viață, într-o opțiune existențială, și nu invers – gîndim după cum am optat existențial, nu existăm după cum am ales teoretic (evident, cu toate

nuanțele pe care le atrage o atare teză); o a doua, mai vehiculată, cuprinsă de însuși termenul grecesc, că o distanță imensă separă *philosophia* de înțelepciune.

Ce-au de-a face vorbele lui Noica cu textul francezului? Multe, dar mai cu seamă cu Socratele lui Hadot. Socrate se află, mai mereu în dialogurile platonice, sub lumina dură a nicasianului „dacă ai ceva de spus”. Când tactic, când strategic, când ironic, Socrate se întreabă cu orice prilej dacă are ceva de spus. Dar nu asta contează. În interpretarea lui Hadot, nici Socrate nu transmite nimic celor care nu vor să știe nimic. Îi pune, în schimb, pe cei care cred că știu ceva, de nu chiar totul, într-o situație paradoxală. Nu doar ignoranța, dezinteresul, prostia nu vor să știe nimic, nu sunt interesate de nimic, ci și cei care au convingerea că nu mai au nimic de învățat. Pe aceștia din urmă, precizează francezul, Socrate îi obligă la o dublă perplexitate: îi face să descopere vanitatea cunoașterii pe care cred că o posedă, și să curgă în același timp la „adevărul său, adică [să treacă] de la cunoaștere la el însuși, începînd prin a se pune pe sine sub semnul întrebării.” În ordine biologică, setea e o necesitate, ține de condiția supraviețuirii ca individ. În ordine spirituală, setea nu e necesară. Nu condiționează nimic. „Însetează-!” înseamnă, atît la Noica, cît și la Socrate, un fel de a-l învăța să simtă setea, de a-l obliga să-și pună întrebări acolo unde era convins că are deja răspunsuri. „Este vorba, deci, nu atît de o punere în discuție a cunoașterii, ci de o punere în discuție a noastră și a valorilor care ne guvernează viața.” *Transformarea nevoii spirituale în una aproape biologică* e rostul ultim al dascălului, al iubirii de înțelepciune. „În el [în interlocutorul socratic] se produce o conștientizare de sine; se pune din nou în discuție pe sine.” Doar cînd devine o problemă de existență, un apel la ființă, filosofia e cu adevărat filosofie, și nu simplă inginerie terminologică.

„Individualitatea puternică a lui Socrate este cea care poate să trezească la conștiință individualitatea interlocutorilor săi”, crede Hadot, subliniind că, în accepția ei greacă, filosofia conținea și o dimensiune, o unitate care astăzi s-a pierdut, atunci cînd nu s-a instituționalizat, prin școală, în exact opusul ei. Filosofia se poate face oriunde, oricînd: și la un banchet și înaintea unei lupte, și pe aleile unei Academii dar și în piața de pește, „viața de zi cu zi oferă posibilitatea de a filosofa”, cu o singură condiție - apelul individului către individ. Tot despre Socrate, concluziv: „În toată antichitatea, Socrate va rămîne modelul filosofului ideal, a cărui operă filosofică nu constă decît în viața sa și în moartea sa”.

Nici Noica nu vorbește, în *Jurnal filosofic*, de felul în care trebuie scrise ori predate povețele (îi păstrăm vorba). „Nu da povață celui ce nu ți-o cere” implică, în substrat, o directețe, o apropiere de cel cu care te afli, măcar aparent, în dialog. Acest apel al individului către individ, pe care îl identifica în filosofia greacă Hadot, o presupune și Noica. E una dintre *trăsăturile* grecești ale autorului *Devenirii într-o ființă*. *Eu n-am biografie* poate fi tradusă, aci, prin eu n-am avut momente în care să nu pot filosofa, clipe în care filosofia să mi se refuze ori să mă refuze. Ca și Socrate, *n-am avut momente care, golite de gând, să rămână biografie pură*, simplă prezență, chiar spectaculoasă, în lume.

Contemporaneitatea suferă, acut, inclusiv la nivelul speculației filosofice, de o „externalizare” grotescă a problemelor ființei. Părem tot atât de departe de înțelesurile primare ale filosofiei precum sunt comunicațiile prin satelit de Pheidippides, cel care a adus vestea victoriei grecilor în bătălia de la Marathon. În modul de a înțelege filosofia constă, crede Hadot, marea diferență dintre Socrate, ca adevărat reprezentant al iubirii de înțelepciune, și sofisti. „A filosofa nu înseamnă, cum pretindeau sofistii, a dobîndi o cunoaștere sau o pricepere, o *sophia*, ci a ne pune în discuție pe noi înșine, pentru că avem sentimentul de a nu fi ceea ce trebuie să fim.” În *Banchetul*, Socrate spune că, după cum i-a povestit Diotima, preoteasa din Mantinea, Eros nu e decît un daimon, o ființă intermediară între zei și oameni, dar nu într-o „situație mijlocie” ci în postura de mijlocitor. „Descrierea mitică făcută de Diotima [...] se aplică în același timp lui Eros, lui Socrate și filosofului”, crede Hadot. Esențial e că „filosofia se definește prin ceea ce îi lipsește, adică printr-o normă transcendentă care îi scapă, posedînd-o totuși într-o oarecare măsură.” Mai limpede: pentru greci, filosoful nu e un înțelept, iar filosofia nu e înțelepciunea pur și simplu. E esențial, aci, rolul de *mediere* pe care îl joacă filosofia: e medierea spre înțelepciune și nu înțelepciunea însăși, iar filosoful mediatorul conștient de deficiența sa. Faci filosofie cu viața ta cu tot, și nu cu tratate învățate pe de rost. Că altfel ea nu-și găsește nici un rost o spune și Andrei Pleșu, e drept, vorbind despre cultură în general (dar iubirea de înțelepciune însemna la greci mult mai mult decît înțelegem noi azi prin filosofie) într-un scurt text din *Minima moralia* (Sensul culturii în lumea contemporană): „Cultura nu trebuie înțeleasă așadar ca un capăt de drum, ca un absolut: ea poate fi însă o modalitate foarte potrivită de a viza absolutul. S-ar spune, prin urmare, că ceea ce numim cultură e cea mai bună mijlocire atunci cînd îți lipseș-

Tot ce am uitat te mijlocirea. [...] e cel mai bun mod de a aștepta o soluție pe care nu o ai încă”.

Ieșim, astfel, din spațiul enciclopedicului. Câtă vreme suntem și gândim „într-o enciclopedie” cu idei primite de-a gata, trăim o viață care nu-i a noastră. Nu doar în plan moral, ci și în cel existențial nu suntem decât niște „lepre cultivate”. A-ți asuma gândirea, a o trăi n-au nimic de-a face nici cu sfințenia creștină, nici cu misticismul oriental. Cât timp nu simți mijlocirea care ești, cât timp nu ești mijlocirea însăși, a gândi e un simplu sport al minții. *Iubirea de e*, în cele din urmă, o formă de minorat. Dar e cea mai dumnezeiască formă de minorat ce ne-a fost dată. *Iubirea de*, cuprinsă în termenul grecesc, și în înțelesul grecesc al termenului, e și singura care te poate salva din eșecuri. Sunt multe dialoguri în care Socrate și cei din preajma lui nu ajung la nici un rezultat. Uneori pare a nici nu-i mai interesa răspunsul. Toată argumentația aduce a simplă pălăvrăgeală iar finalul e un eșec. „Dar o virtute mult mai mare și în orice caz mult mai utilă decât tehnica de a reuși e aceea de a ști ce să faci cu nereușitele. Nu numai că e greu să reușești întotdeauna, dar e și infecund” (Constantin Noica, *Jurnal filosofic*). *Iubirea de* dă fecunditate eșecului. Mediarea n-ar însemna nimic fără ea.

Dacă și Socrate, și Noica își „insetau” interlocutorii, merită, cu mirare, evidențiat un fapt. În dialogurile platonice, interlocutorii lui Socrate sunt, cu mici excepții, de fiecare dată, alții. Aproape întotdeauna îi alege întâmplarea, și nu Socrate. Nu dintre aceștia s-au ales cei botezați de istorici micii socratici. Dar cel puțin unul dintre ei a marcat nu doar istoria filosofiei, ci întreg modul nostru european de a fi și de a exista în lume, chiar și astăzi. Cineva chiar părea exasperat că trăim încă sub „terorea” lui Platon. Și la Noica au „urcat” mulți, mai cu seamă în perioada pătinișană. Unii dintre ei au făcut destine remarcabile, ieșite din simpla biografie. Într-un punct însă Noica a început să „viseze” altfel decât grecii și, am spune, parcă împotriva propriului gând. A început să-i caute el pe cei pe care să-i inseteze. Cu majoritatea acest lucru nu i-a reușit. Sau i-a reușit atât de prost încât s-ar înspăimînta. Când a început să-i caute pe cei câțiva „geniali” a început să dea povețe unora care nu i le cereau. N-a mai așteptat acel atât de simplu „Și, spune-ne, Socrate, ce crezi despre...”. „Socrate îi influențează pe cei care îl ascultă într-o manieră irațională, prin emoția pe care o provoacă, prin *iubirea pe care o inspiră*”, scrie Hadot. Iar Noica știa că nu poți inspira iubire celor care nu sunt pregătiți, nu sunt în stare să-ți primească iubirea. O spune tot în *Jurnal*

Miron Beteg

filosofic. „De aceea nu veni aici fără dragoste. [...] Fără dragoste nu face nimeni cultură, și în orice caz filosofie. Evident, sunt atîția erudiți vrednici, frați ai fiului risipitor, care fac cultură fără dragoste. Dar vehiculează noțiuni, mai degrabă decît fac cultură”. Pe cei care nu-l ascultă, sau îl ascultă prost, Socrate, cînd nu-i ironizează, îi lasă în plata Zeului. Preferă să stea singur și să dialogheze cu sine. Nu toți au nevoie de filosofie, și de multe ori e de apreciat și un cîrpaci bun, chiar un cîrpaci într-ale spiritului. Nemaivrînd să fie grec, Noica a căutat de unul singur, ori prin intermediari, și a dat peste mulți care i s-au alăturat „fără dragoste”, înspăimîntat parcă de adevărul unei fraze pe care tot el o scrisese, de astă dată în *Mathesis*: „Voi da totuși de exemplu pe Dumnezeu, inteligența supremă, calculatorul cel mare, care nu a mai făcut nimic de o bună bucată de vreme.” Dar, a nu face nimic din cînd în cînd, intră, totuși, în condiția esențială a filosofiei.